

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA NA LIBERECKU MEZI LETY 1921–1935¹

JAKUB VRBA

„Směs provinciální tuposti a nadutosti, charakterizující průměrného německého maloměšťáka, jsem mohl v Liberci studovat na živých exemplářiích.“² Takto vzpomínal bývalý ředitel poúnorového Ústavu dějin KSČ Pavel Reiman na Liberec, město, ve kterém ve dvacátých letech jako funkcionář strany působil. Tehdy se ještě podepisoval Paul Reimann, a stejně jako většina jeho spolustraníků v kraji, mluvil a psal německy. Liberec byl v této době nejen centrem tohoto, slovy Reimanna, *německého maloměšťáctví*, ale i německých komunistů v tehdejším Československu. Na Liberecku dosahovali komunisté až třetinové podpory u voleb³ a zdejší krajská organizace KSČ byla zároveň ve dvacátých letech druhou nejpočetnější složkou strany. Historii KSČ tak nelze myslet, obdobně jako dějiny českých zemí, bez její německé složky.

Tato studie nejprve představí okolnosti vzniku komunistické strany na Liberecku a základní obrysy její organizační struktury. Následně ukáže, jakým způsobem během dvacátých let strana mobilizovala své voliče na jedné straně a jaké jim poskytovala sociální a kulturní zabezpečení na straně druhé. Ve třetí části pak představí limity této podpory a některé z důvodů hlubokého a rychlého propadu podpory této strany mezi parlamentními volbami v roce 1929 a 1935.⁴ Bude vy-

---

1 Tento text představuje přepracovanou a rozšířenou část diplomové práce autora. Viz blíže Vrba, Jakub: *Rudé hrady v meziválečném Československu*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze 2017.

2 Reiman, Pavel: *Ve dvacátých letech: vzpomínky*. Praha 1966, s. 260.

3 Podpora KSČ na Liberecku byla výrazně vyšší než v ostatních německojazyčných oblastech republiky. Z dalších oblastí, kde měla KSČ v průběhu dvacátých let mezi německými voliči nadprůměrné volební výsledky na Karlovarsku a v Krušnohoří. Viz Král, Ondřej: *Volební geografie ČR: analýza volební podpory KSČ a KSČM*. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci 2013, s. 51n.

4 Z prací, které se propadu podpory KSČ v německých oblastech ČSR věnovaly dříve, je třeba zmínit zejména dílo Klause Satory. Ten analyzuje politiku KSČ a německé sociální demokracie ve třicátých letech. Nezaměřuje na vysvětlení silné podpory během dvacátých let a pojednává primárně o politickém programu a ideologiích obou stran. Viz Sator, Klaus: *Anpassung ohne Erfolg. Die sudetendeutsche Arbeiterbewegung und der Aufstieg Hitlers und Henleins 1930–1938*. Darmstadt 1996.

cházet zejména z vnitřních příčin spojených s nástupem mladší generace straníků do čela strany v roce 1929 a radikálnější politikou Komunistické internacionály (Kominterny). Ačkoli totiž strana celkově ztratila na počátku třicátých let mnoho členů po celé republice, ať již byli vyhozeni v rámci čistek nebo odešli sami, propad podpory na Liberecku byl dlouhodobější než v jiných oblastech republiky.

V první řadě tedy půjde o příspěvek k regionální politice KSČ na severu Čech, ambicí tohoto textu nicméně není jen rekonstruovat příběh jedné krajské organizace, ale i přispět k dějinám celé strany. Podobný osud totiž postihl všechny převážně německé krajské organizace, což v důsledku změnilo charakter celé KSČ. I němečtí komunisté v Československu zároveň byli součástí mezinárodního hnutí, organizovaného v rámci v Moskvě sídlící Kominterny. Jakkoli ta nebyla všemocným aktérem a mezi jednotlivými národními stranami či jednotlivými regiony stále existovaly značné rozdíly,⁵ zásadním způsobem určovala základní mantinely komunistické politiky. Její následování mělo rozporuplné důsledky, a jak uvidíme dále, v případě německojazyčného pohraničí stranu pomohlo dlouhodobě výrazně oslabit.

Založení a organizace komunistické strany v Liberci

Komunistická strana v Liberci byla založena v březnu 1921, tedy dříve než její mladší sestra v Praze. Navazovala na starší tradice radikálního socialismu v kraji,⁶ zásadní byly ale rovněž kontakty na v Moskvě sídlící komunistické hnutí. Na konci roku 1919 navštívil Liberec maďarský komunista Julius Alpari, který místní levici dodal „patřičné informace“ nejen o dění v Maďarsku, ale i o založení Kominterny.⁷ Přímý vliv na šíření komunistických myšlenek však mělo zejména dění v Německu. Zde v reakci na oficiální politiku vládní sociální demokracie vznikla opoziční levicová skupina Spartakovců.⁸ Jejich povstání zažili v Německu jako členové či sympatizanti i někteří budoucí funkcionáři liberecké KSČ jako například Karl Kneschke, i když se přímo nezúčastnili povstání v Berlíně.⁹ Podle Karla Kreibicha,¹⁰ hlavní postavy německých komunistů dvacátých let, již v této době

5 Viz blíže například Laporte, Norman: Introduction: Local communisms within a global movement, *Twentieth Century Communism* 5, 2013, s. 8n.

6 K historii severočeského dělnického hnutí před první světovou válkou z dobového pohledu šedesátých let viz například Kořalka, Jiří: Severočeští socialisté v čele dělnického hnutí českých a rakouských zemí. Liberec 1963.

7 Kreibich, Karel: Těsný domov – širý svět. Liberec 1968, s. 271.

8 Viz například Peukert, Detlef: Die Weimarer Republik. Frankfurt am Main 1987, s. 36n.

9 Kneschke, Karl: Vom Leben erzogen: Jugendjahre eines Arbeiters. Berlin 1960, s. 129.

10 K osudům Karla Kreibicha viz blíže Sommer, Vítězslav: Kreibich, Karel. In: Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ v letech 1921–1989. Praha 2019, s. 664.

panovaly i čilé kontakty s českou levicovou opozicí, zejména se skupinou kolem Heleny Malířové a S. K. Neumanna.¹¹

Podobně jako tomu bylo na české straně,¹² vzniku komunistické strany v pohraničí předcházely dlouhodobější spory uvnitř německo-české sociální demokracie o její podobu a směřování.¹³ Ty se naplno projevily na sjezdu v Karlových Varech v říjnu 1920. V té době již měli Kreibich a Alois Neurath,¹⁴ další budoucí čelní představitel liberecké KSČ, pravidelný kontakt s Kominternou a tajně navštívili její zástupce i zástupce Komunistické strany Německa v Berlíně a Drážďanech.¹⁵ Na karlovarském sjezdu německé sociální demokracie většina delegátů odmítla přistoupení ke Komunistické internacionále, opozice vůči nim však nebyla zanedbatelná.¹⁶ Radikálněji se projevilo mládežnické hnutí, které se ve své většině na sjezdu postavilo za ideu vzniku komunistické strany.¹⁷ Levicová opozice byla vyloučena ze sociálně demokratické strany a následně se rozhodla pro vznik strany komunistické. V březnu 1921 pak uspořádala v Liberci ustavující sjezd, kde hlavní projevy pronesli Kreibich a Neurath. Deník *Vorwärts*, který od druhé poloviny devatenáctého století zastřešoval opoziční proudy uvnitř sociální demokracie, svůj podtitul změnil na „orgán Komunistické strany Československa, německého oddělení“, jak zněl celý název nové strany.¹⁸ Podporu měla zejména na Liberecku, kde do KSČ vstoupila prakticky většina členů krajská organizace místní sociální demokracie. Se svým založením strana zároveň přijala 21 podmínek Kominterny, čímž se mimo jiné podřizovala moskevské centrále, případně slibovala vytvoření jednotné komunisté strany v zemi.¹⁹

---

11 Kreibich, K.: *Těsný domov – širý svět*, s. 268.

12 Ke sporu o Lidový dům a zaležení české KSČ, viz blíže například Rupnik, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha 2002, s. 48n.

13 K historii Německá sociálně demokratická strana dělnické v ČSR a sporům vedoucím k oddělení levicového křídla pak blíže Oellerman, Thomas: *Mehr als nur eine Partei. Die deutsche Sozialdemokratie in der Tschechoslowakischen Republik 1918–1938*. Dizertační práce. Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf 2013, s. 60n.

14 K dalším osudům Neuratha viz Vyhliďal, Milan: *Neurath, Alois*. In: *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ v letech 1921–1989*. Praha 2019, s. 112.

15 Kreibich, K.: *Těsný domov – širý svět*, s. 272.

16 Ze vzpomínek ke sjezdu například vedle citovaných pamětí Karla Kreibicha také již zmíněný Karl Kneschke: *Kneschke, Karl: Vom Leben erzogen: Jugendjahre eines Arbeiters*. Berlin 1960, s. 175.

17 Kneschke, K.: *Vom Leben erzogen*, s. 176n.

18 Zatímco tedy strana založená v březnu v Praze se jmenovala Československá komunistická strana, sloučená strana drobně pozměnila svůj název. Nešlo o stranu československou, ale organizovanou v Československu. Viz také Rupnik, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 56. a *Vorwärts*, 18. března 1921.

19 McDermott, Kevin a Agnew, Jeremy: *Kominternu: dějiny mezinárodního komunismu za Leni-*

Byli to přitom právě němečtí komunisté, kteří splnění této podmínky co nejdříve požadovali, ačkoli Bohumil Šmeral, hlavní představitel českých komunistů, nabádal ke zdrženlivosti. Na slučovací sjezd KSC o půl roku později se nicméně strany jednotlivých národností podřídily Kominterně a spojily se.²⁰ Z Liberecka se stala VI. krajská organizace strany.²¹ Své sídlo měla v Liberci na Karlsgasse, dnešní ulici Boženy Němcové, jen pár desítek metrů od vily továrníka Liebiga. Srazy a sjezdy širšího významu probíhaly ve Vratislavicích nad Nisou v místním Dělnickém domě, který byl ale vzdálen od sídla strany jen půl hodiny pěšky.²²

Ze zpráv podaných na řádných krajských konferencích není bohužel zřejmé, kdo byl v užším vedení kraje. Není také jasné, zda krajský sekretář strany měl v kraji největší vliv. Lze také usuzovat, že v krajském vedení byly podobné osoby jako ty, které zastupovaly stranu ve vedení, případně ve sněmovně nebo senátu. V první polovině dvacátých tak vedle Neuratha s Kreibichem měli vliv na krajskou organizaci například poslanec Josef Elstner nebo senátor Vojtěch Hampl. Později se do popředí dostal Leopold Kreutz, který byl krajským sekretářem až do konce dvacátých let.²³ Podle policejní zprávy do užšího vedení strany patřili ve druhé polovině dvacátých let Paul Reimann, Edmund Hünningen, Karl Brambora, Otto Beuer a Karl Kneschke.²⁴

Správu rozpočtu strany měl na starosti krajský pokladník, kterým byl na začátku dvacátých let právě Kneschke. V první polovině dvacátých let, kdy se ještě rozpočty zveřejňovaly, byla na straně příjmu patrná silná závislost na členských příspěvcích. Když celkové výdaje tvořily v roce 1924 více než 170 000 Kč, příjmy za členské známky přesahovaly více než 120 000 Kč.²⁵ Přestože se část finančních prostředků odváděla dále do Prahy, počet platících členů byl pro stranu životně důležitý. Kromě předvolebních kampaní strana financovala ze svých prostředků i dělnické půjčky či platy svých zaměstnanců. To byli vedle krajského a okresního

---

novy a Stalinovy éry. Praha 2011, s. 34n.

20 Rupnik, J.: Dějiny Komunistické strany Československa, s. 56.

21 Organizační struktura strany se v průběhu první republika drobně měnila a s tím i označení Libereckého kraje, případně jeho velikost. V této práci bude podpora strany v regionu sledována na vybraných okresech, které vždy patřily k jeho jádru.

22 Reiman, Pavel: Ve dvacátých letech: vzpomínky. Praha 1966, s. 248.

23 Alespoň podle vzpomínek Paula Reimana, viz *ibid.*, s. 238.

24 VIII. řádná konference důvěrníků VI. kraje komunistické strany, zpráva Presidiu zemské správy politické v Praze, 22. září 1927. Národní archiv (NA), fond Presidium ministerstva vnitra (PMV), kart. 448.

25 Zpráva podaná na IV. řádné krajské konferenci 27. a 28. září 1924, NA, fond Krajské, okresní a základní organizace KSC 1921–1938, kart. 16.

vedení pouze novináři.²⁶ Se stranou pak úzce spolupracovaly i další přidružené organizace, z nichž si některé přiblížíme dále. I těm mohla strana finančně vypomáhat. Vedle svazu žen či mládeže, které přímo podléhaly straně, to byly oficiálně nezávislé organizace jako například konzumní družstvo.

Mobilizace členů strany a jejich podpora

KSČ, jako každá jiná strana, by však nemohla existovat bez řadových členů a voličů. V první polovině dvacátých let měla celá strana kolem 150 000 členů s největší členskou základnou v Praze a hned po ní na Liberecku, kde měla přibližně 12 000 členů.²⁷ V rámci bolševizace strany a její přestavby, což byla další z podmínek Kominterny, byl tlak na to, aby se strana neorganizovala v místech bydliště, ale na pracovišti v rámci závodních buněk. Statistika z roku 1925 nám ukazuje, že strana měla celkem 212 místních skupin a 170 závodních buněk.²⁸ V poměru k počtu dělníků v kraji byla liberecká organizace dokonce nejsilnější pobočkou strany.²⁹ Nejvíce byli organizováni dělníci v Německém Jablonném (přý až 26 % všech dělníků bylo ve straně) a Liberci, kde měly závodní buňky více než tisíc členů.³⁰ Podle Paula Reimanna však měla místní krajská organizace oproti Praze malou podporu mezi intelektuály a střední třídou.³¹ Liberec byl ostatně poměrně malé město a v kraji nebyla ani vysoká škola. Přibližně třetinu členstva tvořily ženy. Vedle libereckého okresu byla ve dvacátých letech nejsilnější členská základna na Jablonecku a na Frýdlantsku. Nižší počet členů naopak uváděl okres Mnichovo Hradiště. To ostatně byla jediná převážně česká oblast liberecké krajské organizace.³² Šlo tedy o oblasti s továrnami zaměřenými na lehký průmysl, především na textilnictví a sklářství. V odlehlejších částech kraje byl zároveň rozšířený domácí průmysl. Počet členů strany v jednotlivých okresech odrážel i volební podporu, která byla navzdory bolševizaci strany a některým vnitřním sporům³³ ve

---

26 Alespoň podle stavu k roku 1923, viz Zpráva podaná na III. řádné krajské konferenci ve dnech 29. a 30. září 1923, NA, fond Krajské, okresní a základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 16.

27 Rupnik, J.: Dějiny Komunistické strany Československa, s. 90.

28 Zpráva podaná na 5. řádné krajské konferenci ve dnech 12. a 13. září 1925, NA, fond Krajské, okresní a základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 16.

29 Rupnik, J.: Dějiny Komunistické strany Československa, s. 90.

30 Zpráva podaná na 5. řádné krajské konferenci ve dnech 12. a 13. září 1925, NA, fond Krajské, okresní a základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 16.

31 Reiman, P.: Ve dvacátých letech, s. 258.

32 Zpráva podaná na 5. řádné krajské konferenci ve dnech 12. a 13. září 1925, NA, fond Krajské, okresní a základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 16.

33 Například v polovině dvacátých let stranu zasáhl spor vedení strany se pražským sekretářem strany Josefem Bubníkem. Liberecký stranický tisk však polně podpořil vedení strany a začátkem května zdůrazňoval, že prvomájové oslavy ukázaly, že „tisíce a desetitisíce dělníků všech ná-

dvacátých letech poměrně stabilní. Nejsilnější byla v politickém okrese Německé Jablonné a Frýdlant, kde dosahovala třetiny hlasů, a v politickém okrese Liberec, kde KSČ volila čtvrtina voličů.³⁴

Důležité je však se ptát, jakým způsobem si ve dvacátých letech takovou podporu udržovala. Zde hrála důležitou roli radikální rétorika, šířená zejména na stránkách stranického tisku, spojená se společným postupem členů strany. Neměnnou součástí komunistických periodik i obsahu stranických rezolucí byly v první řadě obrazy bídy a utrpení dělníků. Nevyhnuly se ani dětským periodikům. Redakci *Der Junge Kamerad* nešlo o klasické pohádky jako v jiných časopisech. V časopise, jak zdůrazňovala, se nepsalo o krásných princích a zakletých princeznách, o zámčích a křišťálových palácích, ale především o „bídě vašich rodičů a o tom, jak ji ukončit, neboť vy jste děti dělníků.“³⁵ V příloze deníku *Vorwärts* pro volný čas „Po pracovní době“ bylo možné setkat se převážně s povídkami a básněmi, které tematizovaly každodenní život chudých. „Člověk se musí doma vyrovnávat s okamžiky značné bídy, které jsou častější a častější. V tyto dny není v domě nic než prázdný stůl,“ začínala jedna z nich od známého spisovatele Romaina Rollanda s příznačným názvem „Hlad“.³⁶

Obrazy chudoby by však nemohly být dostačující bez konkrétnějšího obrazu nepřítele.³⁷ Tím byl v první řadě kapitalismus, ztělesněný státem a jeho zástupci – soudy, armádou či četníky. Konkrétnější podobu nepřítel nabýval také v podobě majitelů jednotlivých továren. Jména Liebiga, Klingera a dalších byly ostatně místnímu dělnickému hnutí známé často již desítky let. Nejviditelnější odpovědi komunistického hnutí byly stávky, demonstrace, manifestace za zlepšení pracovních podmínek dělníku, zvyšování platů, protesty proti jejich propuštění z továren, „za práci, chleba a svobodu“.³⁸ Ty navazovaly na starší tradice sociálních bojů z 19. století. Z konkrétních aktivit lze zmínit například protesty proti daňové reformě z roku 1927, kdy dělníci nejen protestovali na ulicích, ale strana pomáha-

---

rodnostní v tomto státě následovaly komunistickou zástavu“. Die KPC bleibt eine Massenpartei. *Vorwärts* 3. května 1925.

34 Knap, Ladislav et al.: Historický přehled výsledků voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky – Liberecký kraj – 1920–1935. Liberec 2008. Dostupné online: <https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-prehled-vysledku-voleb-do-poslanecke-snemovny-narodniho-shromazdeni-ceskoslovenske-republiky-liberecky-kraj-n-nx562wsoiw#> [30. 1. 2020].

35 Liebe Kameraden und Kameradinen! *Der junge Kamerad*, červen 1922.

36 Rolland, Romain: *Hunger*. *Vorwärts*, 25. 2. 1922.

37 Ostatně právě obraz jiných je zásadní i pro vytváření a upevňování vlastní identity, viz blíže například Landwehr, Achim – Stockhorst, Stefanie: *Einführung in die Europäische Kulturgeschichte*. Paderborn, 2004, 194nn.

38 Am 1. Mai mit den Kommunisten gegen imperialistischen Krieg, 1934, NA, fond Sběrka letáků KSČ, 2. část, kart. 4.

la organizovat i rezoluce závodních výborů, protesty přímo na pracovišti³⁹ nebo stávkou textilních dělníků z roku 1929 za zvyšování mezd. Před ní strana ve svém tisku pravidelně referovala o požadavcích dělníků: „Ať žije boj za zvýšení mezd, vše pro vítězství bojujících textilních dělníků,“ hlásal článek z ledna toho roku.⁴⁰ Když pak stávka v únoru vypukla, strana tiskla letáky, pomáhala organizovat závodní výbory, z jejich zástupců byl utvořen ústřední stávkový výbor. Kdo se do stávky zapojil, sledovaly stávkové hlídky. Na místo přijeli i poslanci KSČ z Prahy.⁴¹ Jakkoli měly tyto konkrétní požadavky proměnlivé (ne)úspěchy,⁴² důležitý byl i prožitek společné akce, pocit, že „bojová solidarita byla úplná“.⁴³ O tom, že se tato politika strany často a záměrně pohybovala za hranou zákona, svědčí i počet odsouzených straníků – například v roce 1925 byli za své jednání odsouzeni celkem k 26 měsícům žaláře.⁴⁴

KSČ na Liberecku se musela, jako každá jiná strana, zároveň vymezit vůči svým politickým protivníkům. Těmi byli zejména již zmíněni němečtí sociální demokraté a nacionální socialisté (DNSAP). Nepřátelství se sociální demokracií, jejíž byli mnozí komunisté z dříve členy, přesahovalo hranice Liberecka a bylo vlastní celému komunistickému hnutí. Dobře se projevovalo například u každoročních vzpomínkových akcí na výročí zabití Karla Liebknechta a Rosy Luxemburgové, za jejíž smrt mohli, slovy libereckých komunistů, „zrádní vůdci sociální demokracie“.⁴⁵ Soupeření s DNSAP, která měla svoji voličskou základnu především na Jablonecku, pak často přerůstalo až do fyzických konfliktů. Příkladem může být květnové shromáždění národních socialistů v hotelu Geling v Jablonci v roce 1924. Do sálu vtrhlo podle zprávy okresního komisaře až několik set komunistů vedených (patrně buď Gustavem, nebo Ottou) Beuerem, rozbilo dveře a začalo zpívat komunistické písně tak, aby projev poslance Junga nebyl slyšet. Došlo i k několika potyčkám mezi oběma stranami. Komunisté pak odmítli vyklidit sál, dokud neodejde poslední národní socialista.⁴⁶

---

39 Pfeiferová, Karla: Paměti: Stará textilačka vypravuje. Praha 1964, s. 75n.

40 Für den Kampf der Textilarbeiter. Vorwärts, 8. ledna 1929.

41 Pfeiferová, K.: Paměti, s. 79.

42 Právě liberecká textilní stávka, organizovaná v rámci nové bolševické taktiky, se dá hodnotit jako velmi neúspěšná. Dopad na to měly i spory mezi MVS a novým vedením KSČ, viz Mlynárik, Ján: Nová štrajková strategie a štrajk severočeských textiláků roku 1929. Československý časopis historický 64, č. 5, 1966, s. 703–727.

43 Pfeiferová, K.: Paměti, s. 62.

44 Zpráva podaná na 5. řádné krajské konferenci ve dnech 12. a 13. září 1925. NA, fond Krajské, okresní a základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 16.

45 Liebknecht – Luxemburg. Vorwärts, 15. 1. 1927.

46 Relace o veřejné schůzi něm. nár. sociální strany v Jablonci konané dne 20. 5. 1924. NA, PMV,

Strana však nezápasila jen s nepřáteli vnějšími, ale i vnitřními. V průběhu dvacátých let v rámci „bolševizace“ a „přestavby“ strany tak nabrala na obrátkách silná kampaň proti „reformistům“, „renegátům“ a „oportunistům“. Podle strany bylo třeba vymýt jakékoli zbytky „sociáldemokratismu“. Nepřátelé nebyli jen ti, kteří nesouhlasili s oficiální politikou strany, ale také ti, kteří byli pasivní. Zápas o ideologickou čistotu strany neprobíhaly jen na stránkách stranického tisku, častá byla nedělní školení. Přednášel vždy jeden z výše postavených členů strany a po roce 1924 byl kladen velký důraz na osvětu právě ve věci bolševizace a přestavby strany.⁴⁷ V druhé polovině dvacátých let byli v organizaci těchto školení aktivní zejména Paul Reimann a Emmy Effenbergerová. Jak dále vzpomínal první jmenovaný, v libereckém kraji probíhala školení nejen v samotném sídle strany na Karlsgasse, ale i ve škole ve Frýdlantě nebo v Lázních Libverda mezi Hejnicemi a Novým Městem pod Smrkem.⁴⁸ Zvláštním typem školení se pak stalo vyslání do Sovětského svazu. Pobyt v Moskvě totiž nesloužily pouze ke zmenšení vlivu pozvaných v domovských organizacích, jak tomu bylo u Kreibicha, který musel z Československa odejít ve druhé polovině dvacátých let.⁴⁹ Zahraniční cesta mohla zároveň představovat předpoklad pro kariérní růst, který mohl dopomoci osvojit si postoje Kominterny, ale také možnost poznat způsob, jakým zbolševizovaná strana v Moskvě vlastně fungovala.⁵⁰ Jedním z libereckých komunistů, kterému pobyt v další stranické kariéře výrazně pomohl, byl Bruno Köhler, který strávil tři roky v tzv. leninské škole v Moskvě.⁵¹ Jak uvidíme dále, tento rodák z Nového Města pod Smrkem a zakládající člen Svazu komunistické mládeže, byl ústřední postavou v kraji během třicátých let.

Liberecká KSČ však neoslovovala své příznivce pouze obrazy chudoby a bojem s vnějšími a vnitřními nepřáteli. Zásadní bylo, že nabízela i materiální pomoc. Kupříkladu Rudé odbory nehájily jen zájmy zaměstnanců v rámci kolektivních vyjednávání o mzdy, ale kvůli takzvanému Gentskému systému musely také vyplácet část podpor v nezaměstnanosti. Z funkcionářů strany byli v odborech na Liberecku aktivní zejména poslanci Josef Wenderlich nebo Emmy Effenbergero-

---

kart. 441.

47 Zpráva podaná na 5. řádné krajské konferenci ve dnech 12. a 13. září 1925. NA, fond Krajské, okresní a základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 16.

48 Reiman, P.: Ve dvacátých letech, s. 240.

49 Od roku 1927 působil v aparátu Kominterny a v moskevské redakci časopisu *Die Internationale*, viz Sommer, V.: Kreibich, Karel, s. 665.

50 Sommer, Vítězslav: KSČ a Kominterny. Náčrt vývoje nerovného partnerství. Doslov knihy. In: McDermott, K. – Agnew, J.: Kominterny, s. 234.

51 Srov. Vojtěchovský, Ondřej – Adamec, Jan: Köhler, Bruno. In: Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ v letech 1921–1989. Praha 2019, s. 600n. a Reiman, P.: Ve dvacátých letech, s. 224.

vá. Strana finančně pomáhala také prostřednictvím Rudé (či Dělnické) pomoci⁵² nebo systémem tzv. dělnických půjček. Jejich součástí nebyly vysoké úroky běžné v bankách. V roce 1925 tak na těchto podporách strana rozdala 6 000 Kč.⁵³ Nezastupitelnou roli mělo zejména konzumní družstvo Vorwärts, neboť členství v něm mnoha domácnostem výrazně finančně ulevilo. Umožňovalo totiž svým členům kupovat základní potraviny a další věci za výhodné ceny, případně jim nabízelo možnost spoření. Jakkoli šlo oficiálně o nepolitickou organizaci, její členové měli často legitimace KSČ či německé sociální demokracie, a právě tyto dvě strany zde soupeřily o vliv. V roce 1928, na dvacáté výročí svého založení, bylo družstvo podle výroční zprávy organizačně spojeno s o šest let starší dělnickou pekárnou, a celkem tak zaměstnávalo téměř 200 lidí. V očích svého vedení představovalo důležitou složku místního dělnického hnutí. Její činnost byla možná jen „společnou vůlí a společnou silou severočeského dělnictva,“ uvádělo se ve zmíněné jubilejní výroční zprávě.⁵⁴ Ve stranickém tisku byla zároveň patrná snaha reflektovat tužby příznivců po dražším konzumním zboží. Pokud tedy nějaké zboží nemohlo družstvo zajistit, nabízel stranický tisk (komunistickým) ženám pravidelně návody, jak si například levně ušít šaty podle nejnovější módy.⁵⁵

Vedle tohoto materiální zajištění však strana a její přidružené organizaci pořádaly řadu volnočasových společných aktivit. Tělovýchovný spolek pořádal sportovní utkání či výlety po horách, strana připravovala i kulturní akce, jako například koncerty dělnických pěveckých sborů. Jak velkou roli z pohledu komunistických funkcionářů hrála kultura, zdůrazňoval i úvod sbírky poezie místního člena strany „Roter Morgen“ z roku 1926, který vystupoval pod pseudonymem Catilina. „Tyto básně se nemají jen číst, ale mají být při každé příležitosti, na každé dělnické slavnosti, recitovány,“ stálo v něm.⁵⁶ Klasiky dělnického a komunistického hnutí pak disponovala knihovna v sídle strany na Karlsgasse

---

52 Činnosti obou spolků se do velké míry prolínaly, ale zatímco Rudá pomoc pomáhala zatčeným či vyhozeným z práce z důvodů jejich politické činnosti, Dělnická pomoc se soustředila obecně na pomoc chudým. Obě organizace byly zároveň napojeny na mezinárodní organizace, přičemž, zjednodušeně řečeno, Rudá pomoc byla organizována komunisty v Moskvě, Dělnická pomoc těmi německými. Viz Křestan, Jiří: KSČ, spolek Dělnická pomoc a vnímání ideje proletářské solidarity v prostředí levicové inteligence v Československu (1928–1932). In: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Sv. 3. Praha 2004, s. 62n.

53 Zpráva podaná na 5. řádné krajské konferenci ve dnech 12. a 13. září 1925, NA, fond Krajské, okresní a základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 17.

54 Konsum und Sparverein Vorwärts. Geschäftsbericht vom 1. Juli 1927 bis 30. Juni 1928. Reichenberg 1928, s. 5n.

55 Vorteilhafte Klaider für starke Frauen, AIZ, únor 1930.

56 Catilina: Roter Morgen. Reichenberg 1926, s. 3.

s více než čtyřmi tisíci svazků, z nichž čtvrtinu tvořila poezie.⁵⁷ Jak jsme mohli vidět u citace díla Romaina Rollanda, součástí komunistického tisku byla i beletrie. Celkově poskytovala strana svým členům kapitál nejen ekonomický, ale i kulturní. Mohli mít pocit, že žijí životy alespoň trochu podobné tomu, jak je žijí vyšší vrstvy.

To vše vytvářelo mezi členy pocit sounáležitosti s komunisty po celém světě. Užívali stejných symbolů, zpívali stejné písně, slavili stejné svátky a měli stejné historické hrdiny a snili o společné sovětské utopické budoucnosti, tedy revoluci světového proletariátu.⁵⁸ Komunistické hnutí na Liberecku se ale mohlo prezentovat nejen jako hnutí internacionální – mělo možnost propojit boj světového proletariátu s místní tradicí. Poměrně velkým počinem v tomto ohledu bylo vydání sebraných spisů regionálního spisovatele a politického aktivisty z 19. století, „jednoho z nejlepších synů libereckého proletariátu“ Josefa Schillera. Ten, jak zdůrazňoval v úvodní studii Paul Reimann, prý překročil regionální rámec, protože celé „severočeské dělnictvo ve všech fázích svého vývoje (...) sehrálo znamenitou roli v rámci celého dělnického hnutí.“⁵⁹

Mezi regionální severočeskou identitou a supraetnickou identitou světového proletariátu však byla ještě identita národní. Zde je třeba mít na paměti, že v roce 1918 například Karl Kreibich aktivně podporoval vznik iredentistické provincie Deutschböhmen. Podle historika Michala Pullmanna se však na Liberecku „v delší perspektivě nepodařilo podřídit dělnictvo hegemonii nacionálních symbolů“ a „socialistická identita dělnictva byla natolik stabilní, že tlaku nacionalizace odolaly.“⁶⁰ Při pohledu na první roky po založení komunistické strany se zdá tato teze validní. Strana měla silnou podporu, ačkoli výslovně odmítala odluku německých oblastí od Čech, nekladla důraz na nacionální rétoriku a naopak požadovala sloučení s českými komunisty. V roce 1924 KSČ pak přes odpor Kreibicha a Šmerala přistoupila na teze Kominterny o sebeurčení do odtržení, a de facto tak zpochybnila jeho územní integritu státu. Až do třicátých let se, ale tato politika příliš neodrážela na akcích strany a poměrně malý prostor jí byl věnován i ve stranickém tisku. Na druhou stranu se severočestí komunisté jistě považovali za součást německého národa a pravidelně odkazovali zejména

57 Zpráva podaná na 5. řádné krajské konferenci ve dnech 12. a 13. září 1925. NA, fond Krajské, okresní a základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 16.

58 K symbolické integraci členů v rámci německé KPD viz blíže Eumann, Ulrich: *Eigenwillige Kohorten der Revolution: zur regionalen Sozialgeschichte des Kommunismus in der Weimarer Republik*. Frankfurt am Main 2007, s. 171nn.

59 Schiller Seff: *Gesammelte Werke*. Reichenberg 1928, s. 13.

60 Pullmann, Michal: *Sociální demokracie a hospodářský nacionalismus*. In: Hájek, Jan – Jančík, Drahomír – Kubů, Eduard: *O hospodářskou národní državu. Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*. Praha 2009, s. 139.

k německé kultuře a k těm z jejích velikánům, jejichž dílo považovali za pokrokové (např. Heinrich Heine či Ludwig van Beethoven).⁶¹

Rozpad komunistického bloku v Liberci

Než se zaměříme na to, co se změnilo na přelomu dvacátých a třicátých let, je potřeba zdůraznit, že ani ve dvacátých letech nebyl stranický blok plně funkční. Z oficiálních zpráv ze sjezdu i z těch policejních vyznívá, že velkým problémem byla pasivita členů. Řádně prý již během dvacátých let nefungoval ani svaz žen,⁶² ani samotná bolševizace závodních buněk. Ty se prý spíše zajímaly o dění na pracovišti než o politiku, slovy tehdejších komunistů převládala „oportunistická pasivita“.⁶³ Na poměrně logický fakt, že liberecké dělníky primárně zajímalo dění v továrně a ne širší souvislosti boje proti kapitalismu, si stěžoval ve svých pamětech i Paul Reimann.⁶⁴ Zásadním vnitrostranickým mezníkem však byl nástup mladší a radikálnější generace funkcionářů kolem Klementa Gottwalda do čela strany na V. sjezdu v únoru 1929, jejíž byl sám Reimann součástí. Jejich cílem bylo odmítnout masový charakter strany a soustředit se zejména na její revoluční charakter. Strana byla uvržena do dlouhodobé krize. Z vyšších funkcionářů odešli zejména poslanci a senátoři kolem Aloise Muny, kteří založili opoziční uskupení, takzvané leninovce. Strana však ztratila i mnoho řadových členů, podle odhadů měla KSČ v roce 1934 v celé zemi jen něco málo přes 30 000 členů.⁶⁵

Tyto změny se odrazily i na Liberecku. Krajským sekretářem se stal začátkem třicátých let funkcionář mládežnické organizace Karl Kneschke.⁶⁶ Vzpomínky členů strany Stanislava Budína i Leopolda Grünwalda se ale shodují na tom, že rozhodující vliv na situaci na Liberecku i ve všech německých oblastech měl jeho generační soupeř Bruno Köhler.⁶⁷ Liberecku se nevyhnul ani odchod řadových členů a z dokumentů Kominterny je patrné, že v roce 1934 klesl počet zdejších členů z deseti tisíc na přibližně 4 700.⁶⁸ Zatímco v parlamentních volbách na pod-

---

61 Blíže viz Vrba, J.: Rudé hrady v meziválečném Československu, s. 74n.

62 Zpráva podaná na IV. řádné krajské konferenci 27. a 28. září 1924, NA, fond Krajské, okresní a základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 16.

63 Komunistické opoziční hnutí, situační zpráva, 3. června 1930. NA, PMV, kart. 443.

64 Dělničtí korespondenti prý dokonce vyhrožovali, že pokud nebude stranický list o dění v jejich obci referovat, bude zastaven odběr deníku. Viz Reiman, P.: Ve dvacátých letech, s. 228.

65 Niklíček, Ladislav: Dilema československých komunistů ve třicátých letech. Pardubice 1968, s. 47.

66 Podle vzpomínek Käthe Beckmannové, viz Beckmannová, Käthe: Děti jsou květy života: Vzpomínky na hnutí Rudých průkopníků. Praha 1962, s. 69.

67 Budín, Stanislav: Jak to vlastně bylo. Praha: 2007, s. 133 a Grünwald, Leopold: Wandlung. Ein Altkommunist gibt zu Protokoll. Wien 1979, s. 47.

68 Материалы ЦК КП Чехословакии по организационным вопросам. Ruský státní archiv soci-

zim roku 1929, tedy půl roku po sjezdu, strana ještě dokázala v zásadě uhájit své pozice, ve volbách v roce 1935 ztratila strana v důležitých okresech v Liberci, na Frýdlantsku nebo Jablonecku přibližně i polovinu svojí voličské podpory.⁶⁹ Tento jev je však specifický pro německé okresy. V jiných regionech republiky strana u voleb v roce 1935 posílila, případně stagnovala.⁷⁰

Významným představitelem komunistické opozice se v regionu stal Alois Neurath, který, jak bylo zmíněno, stranu v regionu spolu s Kreibichem zakládal. Ve sporu s novým vedením strany přitom aktivně podporovaly prý až dvě třetiny kraje Neuratha.⁷¹ Toto číslo, prezentované policejními důvěrníky, mohlo být nepřesné, navíc se nakonec mohlo mnoho sympatizantů navzdory výhradám podvolit novému vedení, což byl příklad Leopolda Grünwalda.⁷² Zdá se však, že zejména na Jablonecku měl podporu značnou. Spolu s Neurathem ze strany odešli i vlivní členové strany jako bývalý poslanec Josef Elstner nebo bývalý krajský sekretář Leopold Kreutz, jenž byl ještě na podzim roku 1929 zvolen městským zastupitelem v Liberci. Strana sama aktivně rušila ty místní buňky, které Neuratha podporovaly, což bylo patrné například na Jablonecku.⁷³ Klíčovou roli měl již zmíněný Bruno Köhler. Podle vzpomínek Leopolda Grünwalda to byl „neomezený vládce kraje,“ který prý „věrné kádry“ vedl k tvrdosti směrem do nižších pater strany tak, aby řadoví členové byli poslušní směrem nahoru.⁷⁴ Podobně tak ve vzpomínkách Stanislava Budína to byl právě Köhler, který prý sice působil sympaticky a přátelsky, zároveň ale do velké míry stál za bolševizací strany a vedl si i složky na ostatní straníky.⁷⁵ Dá se předpokládat, že běžné byly poměrně ostré výslechy,⁷⁶ začal se zavádět systém „akčních plánů“, kdy musely jednotlivé buňky každý měsíc refero-

álně-politické historie (RGASPI), Moskva, Ruská federace, fond 495, inv. č. 13.

69 Knap, L. et al.: Historický přehled výsledků voleb do Poslanecké sněmovny, dostupné online: <https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-prehled-vysledku-voleb-do-poslanecke-snemovny-narodniho-shromazdeni-ceskoslovenske-republiky-liberecky-kraj-n-nx562wsoiw#> [30. 1. 2020].

70 Kárník, Zdeněk: KSC – úspěchy a neúspěchy v klíčové významných parlamentních volbách v roce 1935. In: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Sv. 1. Praha 2005. s. 73n.

71 Komunistické opoziční hnutí, situační zpráva, 3. června 1930. NA, PMV, kart. 443.

72 To naznačují vzpomínky Paula Reimanna i zmíněné policejní zprávy. Viz Reiman, P.: Ve dvacátých letech, s. 429.

73 Dochovala se například dopis vylučující ze strany místní organizace z Josefova dolu a Dolního Maxova. An alle Mitglieder der Ortsgruppe Josefstal und Untermaxdorf, 1929, NA, fond Krajské, okresní a základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 17.

74 Grünwald, L.: Wandlung, s. 47.

75 Budín, S.: Jak to vlastně bylo, s. 95.

76 Dochoval se například výslech Heleny Malířové Eugenem Friedem, viz celý přepis v příloze Matysková, Hana: Komunistky ve 20. letech. Dizertační práce. Univerzita Karlova 2012.

vat, co se jim podařilo naplnit.⁷⁷ Začala kampaň proti „likvidátorům“. Ta mohla oslovit novému vedení loajální a aktivní členy, kterých ale byla menšina. Zatímco tedy ve dvacátých letech můžeme spekulovat, zda hledání vnitřních nepřátel nemohlo stranu ve své většině mobilizovat a integrovat,⁷⁸ ve třicátých letech to byl, zdá se, jiný případ.

Vnitrostranické spory navíc ochromily i přidružené organizace. Na stranu Neuratha se postavilo také vedení stranického nakladatelství. V první polovině roku 1930 tak opozice přebrala redakci deníku *Vorwärts*, na stránkách novin tento krok zdůvodňovala „ultralevou“ politikou vedení strany a finanční situací tiskárny zatížené i množstvím žalob vedených na bývalou redakci. „Dělníci, dělnice, braňte stranickou tiskárnu před ultralevými bankrotáři,“ emotivně vyzývala čtenáře nová redakce.⁷⁹ Finanční potíže tiskárny potvrdila i policejní zpráva, podle které se navíc ve vedení podniku objevily spory o to, zda být spojeni s komunistickou opozicí, nebo se spojit se sociální demokracií, jak požadoval Bertholt Lucke. Náklad deníku byl navíc omezen na 1 500 kusů.⁸⁰ Oficiální stranický tisk se přejmenoval na *Roter Vorwärts* a byl tisknut v Ústí nad Labem. Ačkoli se pak v polovině roku vrátil 1931 do Karlsgasse, vztahy zřejmě byly nadále napjaté. Tisk některých deníků, pamfletů a letáků přebrala tiskárna Schwarzbach, kde byl odpovědným nakladatelem Josef Wenderlich. Anton Schwarzbach také podepsal v roce 1932 dokument, podle kterého je vydavatelem deníku pouze ze zplnomocnění strany.⁸¹ V roce 1933 pak vedení strany údajně kritizovalo redakci za to, že příliš straní názorům Josefa Guttmanna.⁸² Strana nakonec v roce 1934 přemístila tisk všech svých novin a letáků do Prahy a několik desítek let dlouhá tradice novin *Vorwärts* skončila. V Praze se vydával jednak deník *Die Rote Fahne*, nový německojazyčný centrální orgán strany, dále i letáky a brožury, jejichž nakladatelem se nově stal Karl Kreibich, který se počátkem třicátých let vrátil do Prahy. Ačkoli byla podle vzpomínek důvodem cenzura a dočasný zákaz tisku v Liberci,⁸³ můžeme předpo-

---

77 Richtlinien zur politischen und organisatorischen Festigung unserer Organisationen im Bezirke Reichenberg, zřejmě 1935. NA, fond Krajské, okresní a základní organizace KSČ 1921–1938, kart. 17.

78 Podobně tak, samozřejmě v naprosto odlišném měřítku, stalinistický teror mohl v Sovětském svazu upevňovat legitimitu místní vlády. K teroru viz blíže: Goldman, Wendy Z: Vytváření nepřítelů: udávání a zastrahování ve stalinismu Rusku. Praha 2014.

79 Arbeiter, Arbeiterinnen, schützt die Parteidrückerei vor dem ultralinken Bankrotteuren. *Vorwärts*, 2. květen 1930.

80 Komunistické opoziční hnutí, situační zpráva, 3. června 1930. NA, PMV, kart. 443.

81 An das Zentralkomitee der KPTsch, zplnomocnění Antona Schwarzbacha, 19 března 1932. NA, fond ÚV KSČ 1921–1938, a. j. 556.

82 Hradilák, Zdeněk: Josef Guttmann – konflikt rozumu a svědomí. In: *Revue dějin socialismu* 5, 1968, s. 488.

83 Hünningen, Gerhard: Boj mládeže proti hladu a válce. In: *Z bojů a práce KSČ na Liberecku*.

kládat, že určitou roli sehrála i snaha stranu řídit z pražského centra. Schopnost liberecké KSČ oslovit své voliče tak byla v první polovině třicátých značně omezena. Je pak otázkou, jaké negativní dopady mohla mít na podporu KSČ její centralizace, kdy voliči již nemuseli pokládat stranu za to politické uskupení, které je spjato s místními prostředím.

Na přelomu dvacátých a třicátých let však dění ve straně zásadně ovlivnil také externí faktor v podobě hospodářské krize, který ostatně pomohl radikálně proměnit celou politickou mapu německojazyčného pohraničí. Tyto regiony krize zasáhla výrazně silněji než české vnitrozemí a Liberecko v tom nebylo výjimkou. Mezi lety 1929 až 1935 zkrachovala v Liberci téměř polovina továren,⁸⁴ na Frýdlantsku například dosahovala nezaměstnanost 16 %, přičemž podle tehdejších údajů až 80 % dětí trpělo podvýživou.⁸⁵ Je tak logické, že obraz chudoby a její kontrast s bohatstvím majitelů továren ve stranických materiálech získával ještě naléhavější podoby. Česko-německý leták z Jablonecka roku 1930 například hovořil o tom, že zatímco „tisíce dělníků jabloneckého kraje leží na dlažbě,“ tak „zaměstnavatelé hrabou ohromné zisky, labuží a dále se honí po rozkoších v lázních.“⁸⁶ Podobou rétorikou se strana snažila stranu své příznivce nadále mobilizovat. Hlasitě požadovala dávky v nezaměstnanosti pro všechny a organizovala stávky i tzv. hladové kongresy nezaměstnaných. Například v únoru 1932 se jeden z nich konal právě v Liberci.⁸⁷ KSČ se zároveň začala orientovat i na nižší vrstvy proletariátu, často nezaměstnané.⁸⁸

Úspěch této politiky však byl přes jisté úspěchy v mobilizaci nespokojených značně limitován, a to nejen vnitřními spory ve straně či problémy ve stranickém tisku. Nižší počet členů zároveň znamenal horší finanční situaci strany a výrazně byla omezena schopnost komunistického bloku saturovat základní materiální potřeby svých příznivců. V nejhorší možné době zastihla hospodářská krize i Rudé odbory. V souvislosti s novou politikou KSČ i Kominterny byl totiž kladen mnohem větší důraz na bojovou roli odborů. Na prvním místě tedy neměla být ochrana zaměstnanců a masový charakter odborů, ale příprava na revoluci za pomoci stávek a dalších kroků.⁸⁹ Vzhledem k tomu, že v meziválečném období hradily znač-

---

Liberec 1961, s. 138.

84 Bergmannová, Vlasta: *Textilana v obrazech a datech*. Liberec 2008, s. 64n.

85 Anděl, Rudolf – Karpaš, Roman: *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*. Liberec 2002, s. 127n.

86 *An die Arbeitschaft des Gablonzer Gebietes! Dělnictvo jabloneckého kraje!* NA, fond Sbirka letáků KSČ, 2. část, kart. 4.

87 Rákosník, Jakub: *Odvracená tvář meziválečné prosperity: nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*. Praha 2008, s. 254nn.

88 Rupnik, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 89nn.

89 Rákosník, Jakub: *Bolševizace odborů v roce 1929 očima „poražených“* In: *Bolševismus, komunis-*

nou část podpor v nezaměstnanosti odbory z vlastních zdrojů, znamenala masová nezaměstnanost velké finanční náklady. Zatímco jiné politické strany mohly finance do odborů přesouvat z jiných zdrojů, KSČ žádné neměla. Člen vedení strany Eugen Fried, který dříve působil jako novinář v Liberci, v tu chvíli dokonce navrhoval, aby byly výplaty v nezaměstnanosti v zimě 1929/30 naprosto zastaveny a ty, kteří proti tomu protestovali, označil za likvidátory. K tomu nakonec nedošlo, výrazně byla ale omezena schopnost odborů vyplácet peníze svým nezaměstnaným členům včas a v dostatečné míře.⁹⁰ To mohlo mít pro stranu v pohraničí vážnější následky než v oblastech, kde byla nezaměstnanost nižší.

Podobný vývoj můžeme pozorovat i v konzumním družstvu, které bylo, jak jsme viděli výše, pro materiální podporu příznivců strany podobně klíčové jako odbory. Zatímco konflikty mezi sociálně demokratickými a komunistickým členy družstva probíhaly celá dvacátá léta, situace se vyhroutil, podobně jako v odborech, v roce 1929. Ze strany byli vyloučeni ti starší komunističtí funkcionáři, kteří nesouhlasili s revolučním charakterem družstva, a místo nich vyšší pozice postupně zaujali členové KSČ Gustav Beuer, Hedwig Hünningenová nebo Friedrich Köhler. Celých pět let až do roku 1934 bylo pak liberecké konzumní družstvo v ostrém sporu s převážně sociálně demokratickou zastřešující organizací německých konzumních družstev. Z této organizace nakonec vystoupilo, ale z ekonomických důvodů zůstalo členem GEC – celostátního výrobního družstva. To zásobovalo konzumní družstva těmi produkty, které sama nedokázala vyrobit, od potravin po boty či oblečení. Podle historika Andrease Reicha tyto spory, a zejména postup libereckých komunistů, ústily ve velké finanční těžkosti družstva.⁹¹ Tomu, že družstvo Vorwärts vyšlo z této krize finančně otřeseno, napovídá i forma výročních zpráv, kde byli z potíží obviňováni „likvidátoři“.⁹²

V roce 1933 byli československými úřady zakázáni nacionální socialisté, tradiční nepřítel KSČ v německojazyčných oblastech republiky. Mnoho členů DNSAP přešlo do Sudetoněmecké strany (SdP). Ta dokázala nejen oslovit krizí radikalizovanou společnost, ale také nabídnout změnu. Ve svých volebních kampaních kladla důraz nejen na spojení „sudetoněmeckého lidu“, ale i na kritiku politiků tradičních stran a dokázala svoji mediální komunikaci postavit na jasné a srozumitelné kampani. Zdůrazňovala, že je novým hnutím, nikoli tradiční stranou jako ty, které se podílely na korupci v pražském parlamentu.⁹³ Podle his-

---

mus a radikální socialismus v Československu, Sv. 4. Praha 2005, s. 41nn.

90 Rákosník, J.: *Odvrácená tvář meziválečné prosperity*, s. 227n.

91 Reich, Andreas: *Von der Arbeiterselbsthilfe zur Verbraucherorganisation: die deutschen Konsumgenossenschaften in der Tschechoslowakei 1918–1938*. München 2004, s. 445n.

92 Kreiskonsumverein Vorwärts. *Bericht über das Geschäftsjahr 1935/1936*. Reichenberg 1936, s. 5.

93 Vierling, Brigit: *Kommunikation als Mittel politischer Mobilisierung: die Sudetendeutsche Par-*

torika Klause Satory ovšem na nástup SdP německá sociální demokracie i KSČ nedokázala včas zareagovat, natož představit adekvátní alternativní program.⁹⁴ Komunistům nepomohla ani skutečnost, že právě počátkem třicátých let, v souvislosti se VI. sjezdem komunistické strany v roce 1931, začala hlasitě prosazovat právě na sebeurčení na odtržení menšinových národů. V německých oblastech se plně přihlásila k sudetoněmecké identitě, jakkoli ji interpretovala odlišně oproti nacionálním socialistům a zdůrazňovala její pokrokové tradice. Jak ilustruje jeden soudobý leták, Sudety byly podle komunistů „kolonií českých pánů“.⁹⁵ Tuto změnu lze dílem vysvětlit politikou celé strany, respektive Kominterny, ale své příčiny jistě měla v poměrně rychlé radikalizaci celé zdejší společnosti. Zatímco však na Slovensku tato taktika mohla slavit dílčí úspěchy, v pohraničí byla konkurence silnější. V této souvislosti Zdeněk Hradilák uvádí, že zejména po nástupu Adolfa Hitlera k moci KSČ vhněla hnutí nezaměstnaných do řad SdP, neboť i tehdy komunisté ostře odmítali československý stát a požadovali hlasování o odluce německých území.⁹⁶ S prvními ekonomickými úspěchy v sousedním Německu již nemusel představu utopické budoucnosti u bývalých voličů KSČ ztělesňovat Sovětský svaz, ale právě nacistické Německo a politika „sebeurčení až do odtržení“ tuto skutečnost ze své podstaty nemohla vyřešit.

Nástup SdP však mohl mít dopad na preference KSČ nejen z ideologických, ale i ekonomických důvodů. Zaprvé dokázala SdP pomocí tzv. Volkshilfe mnohem lépe podporovat nezaměstnané a místo třídního boje nabídla dělníkům lidovou pospolitost, *Volksgemeinschaft*.⁹⁷ Členství ve straně zároveň mohlo být i překážkou pro získání pracovního místa nebo jeho udržení. To bylo sice podobné ve všech částech republiky, ale v pohraničí byla situace pro komunisty ještě horší. Jednak zde byla přibližně dvojnásobná nezaměstnanost oproti jiným částem republiky, tedy zájem o jedno pracovní místo byl mnohem vyšší, zároveň lze předpokládat, že tu byl větší tlak SdP, kterému se majitelé mohli podvolovat jednak proto, že sami byli příznivci této strany, za druhé proto, že chtěli mít jednodu-

---

tei (SdP) auf ihrem Weg zur Einheitsbewegung in der Ersten Tschechoslowakischen Republik (1933–1938). Marburg 2014, s. 485n.

94 Sator, Klaus: *Anpassung ohne Erfolg / Die sudetendeutsche Arbeiterbewegung und der Aufstieg Hitlers und Henleins 1930–1938*. Darmstadt 1996, s. 306nn.

95 *Deutsche Arbeitern! Deutsche Arbeiterin! Werktätige Nordböhmens!* NA, fond Sbirka letáků KSČ, 2. část, kart. 4.

96 Hradilák, Zdeněk. *Třídní boje čs. Proletariátu 1933 a taktika KSČ*. In: *Příspěvky k dějinám KSČ 4*, 1964, s. 365nn.

97 Vierling, Brigit: *Kommunikation als Mittel politischer Mobilisierung: die Sudetendeutsche Partei (SdP) auf ihrem Weg zur Einheitsbewegung in der Ersten Tschechoslowakischen Republik (1933–1938)*. Marburg 2014, s. 485nn.

še na pracovišti klid.⁹⁸ Známy je případ Ferdinanda Porsche, podporovatelů SdP z řad libereckých továrníků ale bylo více. Podobně jednal i Theodor Liebig, který Henleinově straně nejen přispíval na činnost, ale také podporoval náborové akce strany přímo ve vlastní továrně.⁹⁹ Dělnické kolonie, které továrna budovala, zároveň nebyly dostupné pro komunistické dělníky.¹⁰⁰ Komunistická strana se tak sice pokoušela za hospodářské krize oslovit voliče, její snaha však byla limitována dlouhodobou vnitřní krizí strany, jejím dogmatickým přístupem, politikou nově založené SdP, ale i neschopností KSC materiálně saturovat své příznivce.

Závěr

Liberecko představovalo ve dvacátých letech jednu z volebních bašt KSC. Po svém založení v březnu 1921 se strana opírala o osvědčené institucionální zázemí, širokou členskou základnou i značnou podporu voličů. Dokázala tak navázat na starší tradice dělnického hnutí v oblasti a radikální rétorikou upozorňovat na sociální nerovnosti své doby, měla jasně definované nepřátele a dokázala proti nim své stoupence mobilizovat. Zároveň se jí dařilo poskytovat svým členům kulturní i materiální podporu. Tato stať si kladla za cíl představit nejen základní kameny silné podpory strany, ale zejména nastínit dopady následování politiky Komintery a vnitrostranické krize z konce dvacátých let na její další vývoj. Zdeněk Kárník na základě volebních výsledků německé KSC první poloviny třicátých let odhaduje, že 30 % své podpory strana ztratila z důvodu vnitřních sporů a 70 % kvůli vzestupu henleinovského hnutí.¹⁰¹

Zdá se však, že se oba faktory spíše prolínaly a při vysvětlení celého procesu nelze opomenout ty politické, sociální i kulturní. Vnitrostranická krize měla na osudy KSC na Liberecku značný dopad. Po ní byla strana Bruno Köhlerem řízena direktivněji než dříve, přišla o mnoho členů, často příznivců Aloise Neuratha, a spory se uvnitř stranického nakladatelství či v místním družstvu táhly až téměř do poloviny třicátých let, déle než například v pražském centru strany.¹⁰² Do značné míry byla omezena schopnost strany oslovovat své příznivce, komunisté tak byli oslabeni v nejhorší možnou dobu. Přes dílčí úspěchy v mobilizaci nezaměstnaných

---

98 Rákosník, J.: Odvrácená tvář meziválečné prosperity, s. 346.

99 Bergmannová, V.: Textilana v obrazech a datech, s. 67.

100 Tamtéž, s. 63.

101 Jakkoli Kárník zdůrazňuje, že by byly zapotřebí další propočty u výsledků komunálních voleb. Z tohoto pohledu je také zajímavá tehdejší analýza KSC, sepsaná po volbách v roce 1935. Komunisté neviděli příčiny volební porážky uvnitř strany, ale vně: v „českém imperialismu“, nástupu Hitlera k moci, politice sociální demokracie a v přístupu československé vlády. Srov. Kárník, Z.: KSC – úspěchy a neúspěchy, s. 78 a Итоги выборов и задачи КП Чехословакии в немецких областях. RGASPI, f. 495, inv. č. 74.

102 Například pražské konzumní družstvo Včela bylo i v průběhu třicátých let ekonomicky úspěšné. Vedení KSC ji sice ovládalo, přesto ponechávalo i jistou míru autonomie. Viz blíže Slaviček, Jan: Spotřební družstvo Včela mezi podnikáním a politikou v letech 1905–1938. Praha 2019, s. 123n.

byla v tomto období hlavní výzvou SdP, strana, která dokázala oslovit daleko širší spektrum voličů než zakázaní němečtí nacionální socialisté. Zároveň se v Německu ujal moci Adolf Hitler a po prvních ekonomických úspěších mohla u mnohých imaginaci sovětské budoucnosti nahradit imaginace nacionálně socialistická. Liberečtí komunisté primárně následovali politiku pražského a moskevského centra a nedokázali reagovat na nové výzvy, čehož je důkazem i přístup strany k národnostní otázce. Paradoxem však zůstává, že straně uškodila hospodářská krize. Ta zasáhla německojazyčné oblasti výrazně silněji než české oblasti. Toho dokázala využít SdP, přičemž KSČ již nebyla s to materiálně podporovat své příznivce tak jako dříve.

Je zřejmé, že otázka rozpadu komunistické strany v německojazyčném pohraničí není plně vyčerpána. V první řadě bude nutné ji více zasadit do kontextu poměrně rychlé radikalizace zdejší společnosti a na ní navázaných zásadních proměn její politické mapy. Podnětné by mohly například být, dle možností pramenné základny, analýzy zájmových spolků či přímo komunální politiky v regionu. Právě případný pohled zespodu by mohl ještě lépe osvětlit, jaké byly motivace jednotlivých akterů. K tomu by ostatně dopomohl i případný sociálněhistorický vhled mezi třídně různorodé voliče SdP, stejně jako další analýzy příčin oslabení německé sociální demokracie. Zároveň se nabízí možnost hlubší komparace různých regionálních složek uvnitř meziválečné komunistické strany. KSČ byla ostatně jedinou československou stranou v tom smyslu, že sdružovala členy z celého Československa, napříč jeho etnickými hranicemi. Plodné by pak mohlo být i srovnání s německou KPD.

Na závěr je vhodné zdůraznit, že KSČ mezi lety 1929–1935 sice začala ztrácet svůj česko-německý charakter, příběh českých Němců uvnitř strany tím ale zdaleka nekončí. Na konci třicátých let se s politikou tzv. lidových front se celá strana staví za obranu republiky a mnoho z německých komunistů se aktivně účastnilo za války odboje. Ještě do jara roku 1945 jsou dva ze sedmi členů moskevského vedení čeští Němci.¹⁰³ Po válce většina německých členů spíše méně než více dobrovolně odchází do nově vznikajícího východního Německa.¹⁰⁴ Jedním z vyšších funkcionářů byl například Karl Kneschke, který se po válce stal poslancem východoněmeckého parlamentu. Nebyl to však případ všech. Vedle Pavla Reimana zůstávají v Československu i další dvě výrazné postavy tohoto textu, Karl Kreibich a Bruno Köhler a oba politiku dění v KSČ výrazně ovlivňují i v padesátých letech. Jeden jako kritik stalinistických procesů,¹⁰⁵ druhý jako jeden z jejich hlavních viníků.¹⁰⁶

103 Šlo o Rudolfa Appelta a Bruno Köhlera, viz Štverák, František: Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Praha 2010, s. 59.

104 K jejím osudům viz blíže van Hoorn, Heike: Neue Heimat im Sozialismus : die Umsiedlung und Integration sudetendeutscher Antifa-Umsiedler in die SBZ/DDR. Essen 2004.

105 Sommer, Vítězslav: Zklamání a hněv „starého komunisty“. Karel Kreibich jako kritik stalinismu. In: Historie – Otázky – Problémy 4, 2012, č. 2, s. 9–22.

106 Vojtěchovský, O. – Adamec, J.: Köhler, Bruno, s. 602.

The Communist Party of Czechoslovakia in Liberec Region in 1921–1935

The paper focuses on the story of the Communist Party of Czechoslovakia (KSCĚ) in Liberec Region between 1921 and 1935. This region was inhabited at the time mostly by German speaking population and belonged to the most important bastions of the KSCĚ in the whole country. The Liberec Region was the second most numerous regional organisation and, in some areas, the party candidates received to one third of all votes cast during 1920s elections.

The paper presents, in its first part, circumstances of the Communist party establishment, since the party was founded in Liberec earlier than in Prague, then it sketches basic characteristics of the Liberec KSCĚ including its adjacent organisations such as unions, consuming cooperative, printing house, or other leisure time associations. The text reconstructs the way the party mobilised its supporters during 1920s in the region. It succeeded not only by blaming external enemies such as the state, local businessmen or social democrats, but also internal enemies that the party needed to get rid of. The crucial role was played also by the material and cultural support provided by above mentioned adjacent organisations.

The final part of the paper analyses the causes that led to a major drop in support of the party throughout the region. Although there were undoubtedly several contributing factors, it shows that the key moment was the adoption of the Comintern policy and rise to power of the younger generation of party officials headed by Klement Gottwald in 1929. A subsequent internal crisis in the regional centre lasted longer than in Prague and was followed by a massive walkout of members linked to financial difficulties that struck also the adjacent organisations. Especially in the time of the economic depression and the rise of Sudeten German Party, the Communist were strongly limited in their ability to address their sympathisers and to support them both in material and cultural way.

**NÁRODNOSTNÍ, SOCIÁLNÍ
A NÁBOŽENSKÁ POLITIKA**

